ערבי נחל — תצוה

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד. קשיא, מאי ואתה תצוה, מה תלה הציווי בו, והוה ליה למימר כמו בכל התורה וידבר ה' אל משה צו את בני ישראל, ואם אמנם אמרו רז"ל שלא הוזכר שמו של משה רבינו ע"ה בפרשה זו על אומרו מחני נא, הוה ליה למימר וידבר ה' אליו צו כו', ובאומרו ואתה תצוה משמע אני איני מצוה אותם, רק אתה בעצמך תצוה אותם. ובמדרש רבה (שמות רבה לו, א) שמן זית למה נמשלו ישראל לזית מה הזית אין מוציא שמנו אלא ע"י כתישה, אף ישראל אין עושין תשובה אלא ע"י יסורין ע"ש באורך. כינה שמן זית האמור כאן אל התשובה, וצריך הבנה איך יתפרש הפסוק לפי זה. עוד יש לדקדק מאי ויקחו אליך.

ולהבין כל זה נלע"ד דרך רמז עם מ"ש בפרשת וישלח באורך שאי אפשר שיושג השארת הנפש ע"י העיון באלהות, כי תכלית הידיעה שנדע שלא נדעך ממילא אי אפשר להניח מחשבתו באלהות בזה, אלא באמצעות התורה והמצוה כי זה המשך מזה, ואז כאשר מחשבתו של איש הישראלי דבוק תמיד בה' ע"י התורה והמצות, אז אורייתא וקוב"ה וישראל חד (זח"ג ע"ג.) מזה נמשך השארת הנפש והתענוג המופלא שאינו פוסק, ע"ש בפרשה הנ"ל כי אין לכפול הדברים.

ובזה יש לנו להבין ענין מה שאמרו רז"ל (שמות רבה נב, ד) שהקמת המשכן לא היה אפשר בלתי משה רבינו ע"ה, ואמרו ג"כ שהוקם מאליו. והדבר תמוה, שאם גם במשה רבינו ע"ה לא היה כח להקימו והוצרך להיות ההקמה מאליו, למה נעשה ע"י משה רבינו ע"ה, היה לו לעמוד מאליו, ואם אמנם אין ה' עושה דבר בתחתונים אלא באמצעות מעשה הצדיקים, מ"מ קשיא כיון שגם במשה רבינו ע"ה לא היה כח להקימו רק שהוא עומד לשם, והוקם מעצמו, היה אפשר להעשות זאת ע"י צדיק אחר.

ויובן עם זה עוד מאמרם ז"ל ברכות (ט"ז:) ר' יוחנן בתר דמצלי אמר יהיה רצון שלא נבוש ולא נכלם מאבותינו. ויש להרגיש אם ר' יוחנן לרוב הענוה שבו החזיק עצמו ללא כלום עד שהתפלל תפלה זו, מה מקום לתפלה זו בתר דמצלי.

ויובן, דיש לדעת כי הלא ענין התפלה הוא תיקון כל העולמות והתקשרותם זה בזה, ולכן עד פסוקי דזמרה תיקון עולם העשיה ויש שם כוונות של שמות השייכים לאותו העולם, והקדיש שאחריו הוא העמוד שבינו לעולם היצירה, ויש שם כוונות ושמות השייכים לאותו עולם, וכן גבוה מעל גבוה. כללו של דבר, שע"י התפלה מתקנים כל עולם ועולם בפני עצמו, ומקשרים אחד באחד יגשו, ועי"ז הורדת שפע ממקור המקורות ב"ה.

ויש להפליא הלא ענין קישור העולמות, לפי שהשיגו הם ברוח קדשם, ועי"ז יכולים אנו בכוונותינו לקשר עולם בעולם, עדיין מה נועיל, מאחר כי עילות העילות לית מחשבה תפיסא ביה ואמר הכתוב כי לא יראני כו' אין שם השגה לשום נמצא, ועתה איך יתקשר עולם העליון בסבה ראשונה מאחר ששם לית מחשבה תפיסא, ואי אפשר לכוון שום דבר, ואם כן מה יועילו כל הקישורים ההמה.

ואמנם עם דרושנו האמור יובן, כי תכלית הידיעה באלהות שנדע שלא נדעך, נמצא ידיעה זו נוגעת כביכול בסבה ראשונה, כי כמו שבעולמות תכלית הידיעה שמשיג ברוח קדשו השמות והצירופים אשר שם זה נחשב לו לחכמה וידיעה, כך באלהות נחשב הידיעה מי אשר משיג היטב ברוח קדשו דלית מחשבה תפיסא ביה, ויודע ומשיג כי למלך מלכי המלכים כזה אי אפשר כלל לצאת ידי חובתו, ואלו יתקבצו כל מעשי באי עולם וצדקותיהם באדם אחד עדיין לא התחיל לעבוד אליו כי אין סוף הוא, ומזה נמשך תכלית ענוה, וידיעה זו נוגעת בו ית"ש, ולזה אמרו רז"ל (סוטה ה.) אתי דכא, ר"ל שמי אשר בו תכלית ענוה הוא אתי כי ידיעה זו היא למעלה מכל העולמות ונוגע בסבה ראשונה, כאומרם תכלית הידיעה שנדע שלא נדעך, והבן היטב מאד ועיין בפרשת בהר.

וממילא מיושב קושיתנו, כי אחרי שהתפללו בכוונה הנוגעת לכל עולם ובפרטיהן ודקדוקיהן, יודע האיש הנלבב שעדיין מ"מ לא התחיל כלל לעבוד את ה', כי מי יוכל לעבדו וכאמור, ונופל על האדם אחר התפלה בושה והכנעה גדולה וענוה עד התכלית בחושבו והבינו מה אני ומה חיי עדיין לא יצאתי ידי חובתי נגד ה' רגע כמימרא, וזהו תכלית הידיעה בה'. ממילא בכוונה זו נקשרים כל העולמות בסבה ראשונה, וזהו אומרם ר' יוחנן בתר דמצלי צלותיה שאז נפל עליו ההכנעה ובא לרוב ענוה עד שנדמה בעיניו שכל ימיו לא עשה עדיין אפילו מצוה אחת קטנה, אמר יהי רצון שלא נבוש הבן.

והנה אמרו רז"ל (ברכות נ"ה.) יודע היה בצלאל לצרף האותיות שנבראו בהם שמים וארץ. וצורך הידיעה בזה, כי כשם שהתפלה מורה על כל עולם ועולם בפני עצמו, כך המשכן היה ציור כל העולמות (זח"ב נט:), ולכן היה צריך כוונות שיכוין בצלאל בעשיית כל חלק וחלק, שיכוין בו השמות והכוונות השייכים לאותו עולם אשר אותו חלק מהמשכן מרמז אליו, והיה מכוין השמות אשר מכחן נמצא אותו העולם, וכן היה שם בחינת העמודים שבין עולם לעולם כמו הקדישים תוך התפלה, וכאשר הוקם המשכן אז נתחברו ונתקשרו כל העולמות זה בזה, ועדיין היו צריכין לקשר כל העולמות בסבה ראשונה, ועל זה לא היה שום רמז שם במלאכת המשכן כי לית מחשבה תפיסא ביה, ואין הכוונה שם רק תכלית הענוה כאמור.

וזה היה במשה רבינו ע"ה, שהוא הגיע בהשגתו לקצה גבול אנושי, ולכן היה יותר יודע שאינו יודע, ולכן היה בו תכלית ענוה מכל האדם אשר על פני האדמה, ולכן בתכלית ענוה זו היה בו יכולת לקשר העולמות בסבה ראשונה, ולכן הוכרח שיקים משה את המשכן, ובהקימו נתחברו כל העולמות זה בזה וכולם בה', ומיד שרתה שם שכינה, ולבל תאמר כי משה רבינו ע"ה היה בו יכולת להקימו ע"י כוונה זו, לזה אמר שאינו כן, אלא הוקם מאליו כי שם אין כוונה ומחשבה תפיסה כאשר בעולמות, אלא עיקר הכוונה שנדע שלא ידענו ובזה מתקשר מאליו והבן.

ובזה יובן אומרם ז"ל (תנחומא כי תשא כז) שהראה הקב"ה למשה רבינו ע"ה אוצרות של תענוג, ואמר זו למי כו', ואחר כך אוצר גדול מכולם ושאל זו למי, אמר לו זהו אוצר של מתנת חנם מי שיש לו משלו אני נותן לו מאלו, ומי שאין לו משלו אני נותן לו מזה. והוא תמוה. ויובן עם דברינו, כי כל מצוה ומצוה נוגעת באיזה עולם ומשם יושפע רב טוב על האיש העושה המצוה ההיא בכוונה ובמחשבה לתקן שם בעולם ההוא אמנם כל שלא הגיע עדיין לענוה שידע שלא עשה מעולם שום מצוה, אזי עדיין אין בו כח שיגיע ערך המצוה ההוא מעולם עד ה', לכן אין השכר ההוא רק כערך אותו עולם אשר לשם הגיע המצוה ההיא, משא"כ כשהגיע לענוה אזי מצוה זו עולה עד ה' וכאמור, אזי השכר המצוה ההוא גדול מאד אין סוף.

וזהו ענין אומרם (יומא פ"ו:) גדולה תשובה שמגעת לכסא הכבוד שנאמר (הושע יד, ב) שובה ישראל כו', כי ענין התשובה גמורה הבאה על האדם בהיותו מכיר ערכו ושפלותו שמימיו לא עשה שום מצוה ושום נחת רוח לבוראנו ית"ש, נמצא מגיע עד ה'. וזהו ג"כ אומרם ז"ל (ברכות ל"ד:) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד. ירצה, כי אלו הבעלי תשובה שמיירי בהו הם נמי צדיקים גמורים, רק שיודעים ומשיגים שלא עשו מימיהם שום מצוה, ולא יצאו ידי חובתם נגד השי"ת, ועי"ז כל ימיה בתשובה, ועי"ז כל מעשיהם עולים עד ה', משא"כ צדיקים גמורים שיודעים שהם צדיקים גמורים וק"ל.

ויתכן שזה האוצר של מתנת חנם הוא בגובהי מרומים במחיצתו של הש"י כאשר ראינו באמור משה להש"י הראני נא את כבודך השיבו כי לא יראני כו', ובאומרו הודיעני נא את דרכיך השיבו ג"כ וחנותי את אשר אחון, נמצא שזה האוצר של מתנת חנם מתיחס לדרכי ה' בכבודו ובעצמו, ולזה נקרא מתנת חנם כי לא ישיגוהו אלא אותם שיודעין שאין להם כלום אצל הש"י, ומעולם לא יצאו ידי חובתם נגדו, והיינו מי שיש לו משלו, ר"ל שיודע שעשה ויש לו אצלי, אני נותן לו מאלו אשר כל מצוה ומצוה יש לה אוצר רב טוב בעולם שלה, משא"כ מי שאין לו משלו אני נותן לו מזה וק"ל.

ועכ"פ עלה לנו שהתקשרות בסבה ראשונה אי אפשר רק ע"י משה רבינו ע"ה, כי תכלית הענוה עד קצהו נמצא בו, ולכן נשמת משה רבינו ע"ה אתפשטותיה בכל דרא (ת"ז ת' סט קי"ב.) וכל ישראל מתדבקין בנשמת משה רבינו ע"ה ועל ידו מתקשר הכל בה', ואמנם הנה בדרוש וישלח כתבנו איך צדיקי הדורות מעלים נשמות ההמון ע"י עסקי הצדיקים בגשמיות, ושם נשמת ההמון גנוזים ע"ש בדברינו באורך, ואם כן משה רבינו ע"ה שהיה מופשט מגשמיות איך היה יכולת בידו להעלות נשמות דורו ואיך נתקשרו בו.

אכן התקשרות דורו במשה רבינו ע"ה היה כענין התקשרות הנשמה בגוף ע"י המאכל, ואמרו הטבעים כי מהמאכל נעשה דם ובא לכל אבר ואבר כפי ערכו ומהמיטב שבו הוא כדבר רוחני הוא בא אל המוח, והאר"י ז"ל (לק"ת עקב) הסביר יותר כי ניצוץ הקדוש אשר בכל נמצא המחייהו הוא הבא אל המוח, ומזה ניזון הנשמה, והוא שאמר הכתוב (דברים ח, ג) כי על מוצא פי ה' יחיה האדם, וכך היה ענין דביקות ישראל במשה רבינו ע"ה ע"י מובחר מעשיהם מעט מן המעט המובחר שבו, כי תשובה הוא מבחר כל המעשים, ונקודה העקרית אשר תוך התשובה הוא שידע האדם שעדיין לא עשה כלום, ונקודה זו היא בחינת הדעת שהוא תכלית הידיעה שנדע שלא נדעך, וכענין שאמר הכתוב (ירמיה לא, יח) כי אחרי שובי נחמתי ואחרי הודעי כו' הרי שמתוך התשובה יושג מעט מבחינת דעת, שהוא מדתו של משה רבינו ע"ה ובו היה תכלית הידיעה שהיא הענוה, ולכן מדת תשובה נקרא ענוה כנודע.

וממילא דור המדבר שהיו אברי משה רבינו ע"ה דבוקים בו כנשמה בגוף ע"י נקודה המעוטה העקרית של תוך התשובה שהוא בחינת הדעת כאמור, הנוגע לבחינת משה רבינו ע"ה. וזהו הרמז בפסוק ואתה תצוה או לשון ציווי ממש, או לשון צוותא וחיבור, ומבאר איך יתחבר אל בני ישראל אמר ויקחו אלירך שמן זית הרומז לתשובה כדברי המדרש רבה, ור"ל כמו שממבחר המאכל הנקודה העקרית שבו עולה למוח מעט מן המעט כטפה מן הים, ובזה הוא חיבור הנשמה בגוף, כך יעלו אליך מדת התשובה שבהם, אך לא כולה אלא זך כמאמרם ז"ל מנחות פ"ו. מגרגרו בראש הזית היינו ראשו העליון, ואמרו שנוטל טפה אחת הברורה שבזית, רומז למה שכתבנו שהיא נקודה העקרית הקטנה שבתוך מדת התשובה ומהו נקודה זו אמר כתית הוא כענין אתי דכא (סוטה ה.) היינו ענוה, זהו הנקודה יעלו אליך למאור שתאיר אתה בהם להעלות נ"ר היינו נפש רוח, שלהם תעלה תמיד והבן כי הוא ענין עמוק.

ואמנם צריך לדעת מדוע על כל מצוה ומצוה בא ציווי מאת ה', והוא לתקן בכל מצוה אותו עולם השייך לה ולקשר העולמות, והרי אמרנו שעיקר הכל לקשר כולם בה', וזה איננו אלא אם כן ע"י תכלית ענוה שידע האדם שלא עשה שום מצוה מעולם, וא"כ הרי איך יתקשרו כל העולמות זה בזה כל שלא יתקשרו בסבה ראשונה עדיין לא עשינו מאומה, ומדוע אם כן לא בא על זה ציווי מאת ה' שידע כל אדם שלא עשה עדיין שום מצוה.

אכן תירוץ הדבר הזה הוא פשוט, כי הרי כל דבר שבא עליו ציווי מאת ה' אזי האדם העושה זאת מקיים מצות ה', וענין ענוה זו הוא שידע וישיג האדם שעדיין לא עשה שום מצוה אם כן האדם במחשבתו זאת הרי יקיים מצוה שציווהו ה' שיחשוב כך, ואם כן לעולם לא יגיע אדם למדה זו כי כל יותר שיעמיק בזה יותר יראה שהוא מקיים מצוה, לכן אי אפשר שיהיה זאת בגדר מצוה אלא האיש הנלבב ישכיל זאת מעצמו שעדיין לא עשה כלום, וכאשר משה רבינו ע"ה הגיע לתכלית הענוה ע"פ רוב השגתו והבן כי הוא ברור.

אך כאשר רצה ה' שגם בני דורו יגיעו קצת למדה זו אמר למשה רבינו ע"ה אני אי אפשר לי לצוות אותם על זה כאמור, רק ואתה תצוה, ר"ל שאתה מעצמך תבינם שכל זה, והוא ענין שמן זית זך שפירשנו שהיא נקודה עקרית של התשובה שהוא הענוה אשר נוגע בדעת שהוא שידע האדם שעדיין לא יצא ידי חובתו בשום פעם והבן. חסלת פרשת תצוה ת"ל